

VEDUTA

STARÉ A PAMÁTNÉ STROMY TŘEBOŇSKA
KOLEKTIV AUTORŮ

STARÉ A PAMÁTNÉ STROMY TŘEBOŇSKA

TURISTICKÝ PRŮVODCE

VÁCLAV BARTUŠKA
VÁCLAVA FLIEGELOVÁ
ALENA KOCIÁNOVÁ
BLANKA KOCIÁNOVÁ
JINDŘICH PRACH

*Tuto knihu věnujeme Slávkovci Michálkovi a Bohdanovi Chadtovi za všechno,
co pro staré stromy udělali a dělají.*

Fotografie na obálce: lípa u Staňkova.

© Václav Bartuška, Václava Fliegelová, Alena Kociánová,
Blanka Kociánová, Jindřich Prach
© 2008 vydal Bohumír NĚMEC – VEDUTA,
nakladatelství a vydavatelství
ISBN 978-80-86829-32-6

Ú V O D

Vítr rozšuměl koruny. Slunce pomalu stoupá nad obzor. Zapis-
kal brhlík. Listy tiše prosvítají sluncem. Strom světlo. Chrám.

Chodit tiše mezi nimi. Naslouchat, dívat se, dotýkat. Kůra
hladká, hebce porostlá smaragdovým mechem, i drsná, zjiz-
vená blesky. Vůně tlejícího listí. Stíny na kmeni jako mapy
neznámých zemí. Ostrovy v moři času.

K některým jsou cesty vyšlapané. Stojí si někde u silnice a hře-
jí se na sluníčku. Další rostou blízko lidí – ve městě, ve vsi, v za-
hradě domu. Člověk jde kolem, zastaví se ve stínu, odpočine.
A ještě jiné žijí v ústraní. Tiše koření. Prorůstají oded' do pak
a nezapomínají na minulost. Nikam nespěchají. Čekají.

Čekají na nás? Na naši návštěvu, obdiv, péči a ochranu? Mož-
ná ano, možná ne. Kdoví. Pojďte s námi za nimi a uvidíte. Pro-
tože stromy jsou krásné pořád. Na jaře, když taje poslední sníh
a pod bezlistými korunami se běhají sasanky jako moře bílých
hvězd spadanych do listí, šupiny pupenů se otevřou jako kou-
zelná dvířka a větve se pokryjí první svěží zelení. Ke stromům
přiletí ptáci. Obsadí kdejakou dutinu. Hvízdají, pískají a všude
je najednou plno jejich hlasů. S prvními teplými večery se pro-
budí ušatí netopýři dosud spící v dutinách a vyletí na lov. Stro-
my rozkvetou. Včely bzučí, přeletují mezi květy. Jaro přechází
v léto. Květy se mění v plody. V kolébkách hnízd se vylíhnou
upíštěná ptáčata. Z děr ve kmenech dubů se vykusují vousatí
tesaříci. Čas prázdnin, horkých nocí a létavic. Ale pak letní zeleň
zešedne, den se zkrátí a ponenáhlu přijde podzim. Kmeny se
noří do cáru ranních mlh. Svět zapředený do pavučin. Zakletý
do kapek rosy. Pak ale první mrazíky jako nezbední malíři přes
noc obarví listí. Listy padají, míří k zemi. Žlutě, červeně a oranžo-
vě víří v rozpustilém větru. Hořce voní a jeho pestré závěje pokrý-
vají zem. Pod křídly ptačích hejn letících k jihu krajina tichne
a zadumává se do sebe. Jednoho dne se na kůře tiše usadí první
sněhová vločka. Na odrané větvi zakráká vrána. Přešel rok jako
sluneční báseň. Staré stromy jsou zase o maličko starší...

Vítejte na stromových cestách.

STROMY

A TŘEBOŇSKO

V lesích Třeboňska rostlo původně hodně dubů a jedlí, ve výše položených okrajových částech Třeboňska bylo více bučin. Na písčitých suchých místech rostly bory. Po přetvoření krajiny člověkem zde nezbylo mnoho původních lesních porostů. Člověk však vytvořil pro stromy místa nová. Stavěl vesnice, cesty, budoval rybníky a krajinu přetvářel k obrazu svému. Proto velká většina dnešních starých a památných stromů byla člověkem přímo vysazena a stala se nedílnou součástí jeho díla.

Třeboňsko je proslulé svými rybníky. Právě na jejich starých hrázcích najdeme velké množství dubů. Skupiny dubů jsou také v místech dřívějších pastvin. U starých cest potkáváme zejména lípy. Mizející venkovské prostředí připomenou ovocné stromy na humnech a hranicích pozemků. Zajímavé jsou také parky v Třeboni a v Chlumu u Třeboně.

Co se týče starých mohutných stromů, je Třeboňsko velmi významné a jedinečné. Obdobné území, kde by bylo soustředěno takové množství starých dubů, u nás jinde nenajdeme. Svou bohatostí se Třeboňsko z tohoto pohledu blíží možná jen některá území na jižní Moravě (Lednicko-Valtický areál, Pohansko), nebo staré obory, zejména v Polabí. Stává se, že duby takových rozměrů, jaké dodnes na Třeboňsku nově objevujeme, jsou jinde v republice raritou a jsou chráněné a známé.

Nej... na Třeboňsku

Nejmohutnějším stromem Třeboňska je dub v poli v nivě řeky Nežárky u Jemčiny. Jeho kmen má obvod úctyhodných 848 cm.

Stromořadí s největším počtem starých stromů je alej na Novořecké hrázi. Je zde 88 vzrostlých chráněných dubů a další dřeviny, rostoucí na hrázi i v jejím blízkém okolí.

Největší skupina starých stromů na Třeboňsku roste v Branské dubině, asi 50 zdejších dubů má obvod kmene nad 460 cm, ale roste zde i mnoho dalších.

Za nejstarší se podle tradice považují duby na hrázi Starého Vdovce u Vitmanova zvané „Tři bratři“. Možná, že opravdu pamatují rybníkáře Jakuba Krčina z Jelčan a pocházejí z první generace hrázných dubů. Spolehlivě ověřit to ale dnes již nemůžeme.

Z historie poznávání a ochrany stromů na Třeboňsku

Zvláště velkých stromů si na Třeboňsku všímali už naši předkové. Nejstarší nám známou podrobnější zmínkou o velkém stromu je popis *Velkého dubu v lese Senochov na třeboňském panství u hranic se statkem Hamr* z roku 1745, který se zachoval v třeboňském archivu (viz str. 91). V 18. a 19. století staré stromy na svém panství chránili pro jejich estetickou hodnotu Schwarzenberkové a okolo Jemčiny Černínové. Teprve poté, co roku 1912 vznikl Zemský památkový úřad v Praze, který se soustavně zabýval ochranou kulturních i přírodních památek, byly uskutečněny první pokusy o popsání pozoruhodných stromů. V přelomové publikaci J. E. Chadta Ševětínského „Dějiny lesů a lesnictví v Čechách na Moravě a ve Slezsku“ se objevují i první zástupci z Třeboňska. Po vzniku samostatné republiky roku 1918 péči o přírodní památky převzal Státní památkový ústav v Praze. V této době vyšly v časopise *Krásy našeho domova* také články třeboňského okresního konzervátora Josefa Ambrože „Staré duby na Třeboňsku“, kde jsou popsány tehdy nejmohutnější duby v okolí Třeboně a „Stav stromů na Třeboňsku“, kde je poukazováno na to, jak jsou mnohé duby svévolně ničeny. Z popisovaných stromů dnes už značná část neexistuje. To, že dokumentace probíhala, dokazují staré smaltované štítky, které na některých stromech dosud zbyly. V roce 1979 byla vyhlášena Chráněná krajinná oblast Třeboňsko. Počátkem 80. let pracovníci Správy CHKO prozkoumali zejména hráze a zaznamenali význačné stromy. Vyhláškou Okresního národního výboru v Jindřichově Hradci ze dne 10. prosince 1987 bylo v oblasti Třeboňska vyhlášeno 220 stromů za chráněné. Poté byla ještě v roce 1989 připravována k vyhlášení další „vářka“ stromů, vyhlášeny ale

nakonec nebyly. Z této doby zbyly na některých stromech (na památných i na ve skutečnosti nechráněných) zelené hliníkové štítky s nápisem *strom chráněný státem* případně *skupina stromů chráněných státem*. Poté tato činnost na nějakou dobu téměř ustala. Až v letech 2001–2003 vyhlásily několik stromů za památné Správa CHKO a Městský úřad v Třeboni – pravomoci postupně mezi úřady přecházely. Nyní nechává Správa CHKO všechny památné stromy postupně odborně ošetřovat.

Co je památný strom?

Památné stromy jsou ty, které něco pamatují, tedy stromy staré. Jsou to také stromy chráněné. Mimořádně významné stromy, jejich skupiny a stromořadí jsou podle § 46, odst. 1, zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny vyhlášovány za *památné stromy*. Nyní, po novele zákona č. 114/1992 Sb., mají od roku 2004 pravomoc vyhlášovat památné stromy buď obecní úřady pověřených obcí, a nebo na území chráněných krajinných oblastí a národních parků jejich správy.

Památný strom je tedy takový strom, který někdo z jakýchkoli důvodů navrhl k ochraně (návrh může podat každý občan ČR) a příslušný orgán jej poté vyhlásil za památný. Strom je tak chráněn zákonem proti zničení, poškození a rušení v přirozeném vývoji. Má stanoveno ochranné pásmo tvaru kruhu o poloměru desetinásobku průměru kmene měřeného ve výšce 130 cm nad zemí, pokud nebylo vymezeno jinak, ve kterém je zakázána veškerá, pro památný strom škodlivá činnost, např. výstavba, terénní úpravy, chemizace apod.

Skutečnost je taková, že některé význačné stromy jsou vyhlášeny za památné, a tedy chráněny, a jiné ne, často bez nějakého celkového systému. Jsou také velké místní rozdíly podle toho, kdo a jak aktivně stromy vyhlášoval. Často jsou v mnohých oblastech vyhlášeny a chráněny stromy menší, v širším kontextu méně významné, a naopak mnozí větší jedinci chránění nejsou. I na Třeboňsku existují velmi významné stromy, které zatím nejsou chráněny.

Život ve starých stromech

Jsem dub letní a bydlím na hrázi Opatovického rybníka u města Třeboně. Je to moc dobré místo pro život. Kořeny mám

Larvy tesaříka obrovského se vyvíjejí ve starých dubech.

pěkně pevně mezi kameny, sluníčko na mě svítí přes půl dne, voda je blízko. Rostu tady už nějakých dvě stě let. Za tu dobu už jsem leccos viděl a zažil, ale to bych se zapovídal. Dneska jsem vám totiž chtěl vyprávět něco o tom, kdo všechno u mne bydlí. Já totiž krom toho, že sám o sobě žiju a rostu, dávám život nepřebornému množství jiných živých tvorů. Jsem jejich kolébkou a pro některé i hrobem. Pro spoustu z nich jsem ovšem pouhá jídelna. Ožirají mé listy, hlodají mi ve dřevě a na kořenech a na podzim se cpou žaludy až

k prasknutí. Ale pro jiné jsem domovem se vším všudy. Mají ve mně obývací, ložnici, jídelnu, dětský pokoj, koupelnu i záchod. Tady u mě to pořád žije. Od rána do noci a od jara do zimy tu někdo hlodá, kouše, škrábe, píská, pípá, cvrčí, houká a ječí. Vy lidé si to asi nedovedete moc představit, takže vám to musím popsat trochu podrobněji. Mé mohutné dřevěné tělo, kořeny a větve tiše prorůstají a obrůstají vlákna různých druhů hub. Na kůře mi jako vousy rostou lišejníky a měkounké mechové koberce. A pod kůrou, tam je teprve živo – ukrývají se tam slimáci, draví osminozí pavouci, sekáči na tenoučkých nožkách, hejna škvorů s kleštičkami na zadečku, nejrůznější brouci a jejich larvy. A všechno se to honí, loví a požírá navzájem – radost pohledět. Přímo ve dřevě kme- ne a větví se živí další brouci larvy. Jsou tlusté, měkké, bílé a nikdo by nevěřil, že z nich jednou budou lesklí tesaříci s dlouhatánskými tykadly. V dutinách ve větvích i přímo ve kmeni hnízdí spousty ptáků. Špačkové v černých fráčcích, lejsci s bílými nákrčníky, neposedné sýkorky, brhlíci, kachny hoholi, uhoukané sovy, pestří strakapoudi a bubeníci žluňáci. Krom téhle opeřené havěti tu žije ještě spousta zvířátek chlupatých – mrštné kuny se žlutou náprsenkou, hlodavé

veverky, pištiví netopýři a plši sedmispáči, kteří klidně prochní sedm měsíců v roce. Hmm, tak vidíte, co jich bylo. A to jsem vám popsal jen některé z nich. Kdybych měl vyprávět o všech, vydalo by to na pěkně tlustou knihu. A až vám bude příště někdo říkat, že „ty staré stromy jsou dobré už leda do kamen“, tak mu řekněte, že to není pravda, a braňte nás, co můžete. A někdy mě třeba přijďte navštívit...

J A K J E P R Ů V O D C E S E S T A V E N

Vymezení oblasti

Průvodce pojednává o starých, památných a jiných význačných stromech Třeboňska. Třeboňskem je myšleno přibližně území Chráněné krajinné oblasti (CHKO) Třeboňsko. Území je na jihu rozšířeno o České Velenice, které spadají pod obec s rozšířenou působností Třeboň. Mimo CHKO a správní působnost obce Třeboň bylo zařazeno několik míst severozápadně od Třeboně (hráz rybníka Dvořiště, hrušně v Hůrkách a Žižkův dub ve Velechvínském polesí u Hrutova). Na východě byla ještě přičleněna lesovna v Dubovici, zvaná také Svatá Markéta. Tedy místa atraktivní, která od Třeboně nejsou daleko.

Výběr lokalit

Z bohaté nabídky stromů Třeboňska jsme vybrali ty nejmohutnější, nejhezčí nebo i jinak zajímavé stromy a pěkná místa, která budou, jak doufáme, i pro vás návštěvníky atraktivní. Jsou zde zařazeny téměř všechny stromy chráněné jako památné, ale i mnohé jiné, také význačné, které na svoji ochranu teprve čekají.

Kdy průvodce vznikal?

Největší část průvodce byla sestavena v roce 2007. Stromy byly předtím několik let opakovaně navštěvovány. Číselné údaje (obvod, výška) byly měřeny v letech 2004–2007. Fotografie byly pořízeny v letech 2005–2007.

Získávání číselných údajů

Mohutnost stromu lze nejlépe popsat změřením obvodu jeho kmene. Obvod se měří pásmem ve výčetní, tzv. prsní výšce, tj.

Žindra Prach s Ondrou Knoppem měří obvod smrku u Karštejna.

ve 130 cm nad zemí. U stromů ve svahu je 130 cm odhadováno od paty kmene, tj. od místa, kde strom vyrůstá ze země (většinou 130 cm od země nahoře na svahu, má-li strom dole obnažené kořeny, nebo níže, je-li pata kmene spíše dole a shora je kmen zasypán). Obvod se měří vždy kolmo k ose kmene, nikoli podle svahu (tak často vznikají nadhodnocené údaje). U stromů, které se nízko větví a směrem nahoru se rozši-

řují a údaj ze 130 cm (měřený třeba přes náběh větve) by byl nadhodnocený a neodrážel celkovou mohutnost kmene stromu, se měří nejmenší obvod do výšky 130 cm. Pokud byl obvod naměřen nějak nestandardně, je to uvedeno.

Výška stromu se měří od země k nejvyšší větvi. Nejčastěji ji měříme ze vzdálenosti 20–40 m od stromu sklonoměrem a následně přepočítáme, nebo přímo výškoměrem. Odchyłka takového měření může být až 1,5 m. Také s olámaním vrcholových větví (častěji s jejich odstraněním při ošetření stromu), nebo naopak s jejich růstem se výška stromu trochu mění. Výšku je proto nutné brát spíše orientačně.

GPS souřadnice byly v terénu zaměřovány turistickým GPS přijímačem. Chyby takového měření bývají obvykle do 15 m, mohou se však vyskytnout nepřesnosti až do několika desítek metrů. Uvedené souřadnice jsou v systému WGS 84.

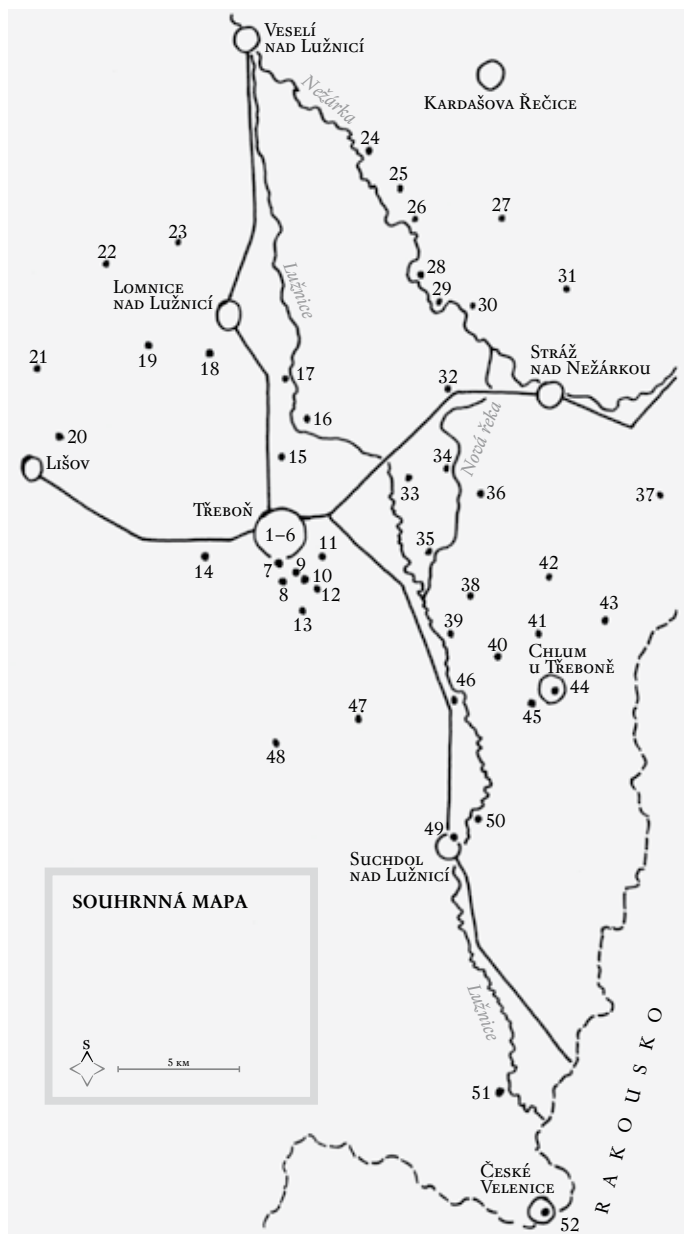
Seznam použitých zkratk

- PS památný strom, vyhlášený a chráněný podle zákona
- N severní zeměpisná šířka
- E východní zeměpisná délka
- o obvod kmene stromu
- v výška stromu
- M odkaz na stranu s mapou
- B odkaz na stranu v barevné příloze

P R A K T I C K É R A D Y U Ž I V A T E L Ů M

Abyste mohli průvodce plně využít, doporučujeme podrobnou turistickou mapu měřítko 1:50 000, např. č. 75 Třeboňsko a horní Lužnice z edice Klubu českých turistů, nebo lze použít i jiné podobné mapy (edice Shocart). Ale pozor, v některých vydáních je vyznačení řady památných stromů nepřesné a liší se i jejich počet. Velice se nám osvědčilo vyznačit si barevně všechny stromy přímo do turistické mapy. Zjednodušuje a urychluje to vyhledávání stromů v terénu. S úspěchem můžete využívat i mapy dostupné na internetu. Na internetových stránkách www.stromytrebonska.cz jsou vybrané stromy přímo vyznačeny ve výřezech mapy (turistické od Shocartu). Z dalších internetových mapových portálů můžeme jmenovat www.mapy.cz, amapy.atlas.cz a supermapy.centrum.cz. Jsou zde dostupné i podrobné letecké snímky a historická vojenská mapa. Výhodou je také možnost zadání souřadnic, ale jen v požadovaném formátu, např. bez mezer a označení vteřin, a systém místo v mapě nebo leteckém snímku ukáže. Často lze takto nalézt a rozlišit dokonce koruny jednotlivých popisovaných stromů. Zajímavé jsou také historické mapy dostupné na oldmaps.geolab.cz od laboratoře geoinformatiky univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

GPS souřadnice uváděné v tomto průvodci jsou v systému WGS 84, ve kterém normálně pracují běžně dostupné GPS přijímače. Neměl by tedy být problém nechat se ke stromu podle souřadnic navigovat.

1 Hloh u Týlova domku s. 21	29 Veledub a duby mezi ěmčinou a Zadním dvorem s. 103
2 ěilm v Dukelské ulici s. 23	30 ěemčina – park pod zámkem a alej lip k Šimanovu s. 105
3 Komenského sady s. 24	31 ěavory a lípa v Hatíně s. 97
4 Zámecký park s. 27	32 Dub v Mláce u kostela s. 109
5 Chadtův dub s. 30	33 Tři bratři a dub na Novém Vdovci u Vitmanova s. 111
6 Hráz rybníka Svět s. 32	34 Dub Emy Destininnové s. 116
7 Park u Schwarzenberské hrobky s. 36	35 Novořecká hráz a okolí s. 118
8 Vršské doubí s. 39	36 Hrušeň ve Střibrci a dub u Nového Budínského rybníka s. 125
9 Hráz Opatovického rybníka s. 42	37 ěavory kleny u svaté Markěty v Dubovici s. 129
10 Lípa u Opatovického mlýna s. 44	38 Lutovská rybníční soustava s. 133
11 Krčínův dub a hráz Hradečku s. 46	39 Dub U ěanů s. 141
12 Dub na hrázi rybníka Velké Stavidlo s. 49	40 Hráz Starého a Nového Kanclíře s. 139
13 Branská dubina s. 51	41 Lípa a dub mezi Lutovou a Chlumem u Třeboně s. 144
14 Dub u rybníka Dolní Zlatník s. 54	42 ěavor klen v ěitči s. 142
15 Duby u Zlaté stoky za Gigantem s. 56	43 Buk a lípa u Staňkova s. 150
16 Hráz rybníka Rožmberka s. 61	44 Park v Chlumu u Třeboně s. 146
17 Akát a lípy v Lužnici s. 65	45 Dub na hrázi rybníka Zájezek s. 149
18 Hráz rybníka Velkého Tisého s. 68	46 Dub u motorestu v Majdaleně s. 152
19 Hráz rybníka Dvořiště s. 71	47 Douglasky u Barbory s. 154
20 Hrušně v Hůrkách s. 77	48 Hrušeň v Hrachovištích s. 156
21 ěižkův dub u Velechvína s. 79	49 Třešeň v Suchdole nad Lužnicí s. 158
22 Dub na hrázi rybníka Krčín s. 75	50 Dub za vodáckým tábořištěm v Suchdole nad Lužnicí s. 159
23 Hráz Zábłatského rybníka a nedaleký topol bílý s. 81	51 ěilm v Nové Vsi nad Lužnicí s. 162
24 Hráz bývalého rybníka Krkavec u Metele s. 85	52 ěavor klen v ěeských Velenicích s. 164
25 Karštejn s. 88	
26 Bývalý rybník Podsedek u Nežárky s. 94	
27 Velká Holná s. 91	
28 Duby u Zadního dvora s. 99	

TŘEBOŇ MĚSTO

HLOH U TYLOVA DOMKU (M 20, B XI.)

Roste v Třeboni nedaleko Zlaté stoky vedle Tylova domku u cesty vedoucí od Hradecké brány k Bertiným lázním.

hloh jednosemenný *Crataegus monogyna*: o = 248 cm, v = 7,5 m,
49°00'18,8"N, 14°46'19,1"E

Tento hloh jednosemenný je živoucí plastikou. Je unikátní svým vzrůstem a bezesporu i stářím 200–210 let. Věk stromu byl určen letokruhovou analýzou. Zcela jistě nás hloh upoutá svým pokrouceným dutým kmenem bizarního vzhledu. Dělí se v 1,4 m do čtyř hlavních větví. V květnu, když kvete, je strom nazdoben spoustou růžových kvítků. Naopak s příchodem podzimu se strom dekoruje svými plody, hezoučkými červenými malvičkami. V roce 2007 byl hloh odborně ošetřen a byl svázán 3 kovanými obručemi, které budou během tloustnutí kmene povolovány tak, aby nedocházelo k zaškrcování vodivých pletiv stromu. Přístup k hlohu byl vhodně upraven pomocí dubových nášlapů a na dřevěný stojan byla instalována informační tabule. Vzniklo tak příjemné místo, které láká k zastavení.

Podmáčený terén na mokřích lukách na východní straně města za Zlatou stokou byl vždy prostorem nevhodným pro zástavbu. Ještě v polovině 19. století zde byly pouze měšťanské zahrady a v jedné z nich vyrostl zřejmě i tento pozoruhodný hloh. Hned vedle hlohu nalezneme jednu třeboňskou zvláštnost – zahradní domek, v němž bydlel Josef Kajetán Tyl v době svého v pořadí již druhého pobytu v Třeboni, krátce před smrtí roku 1856.

Kmen hlohu – nenapodobitelné dílo přírody.